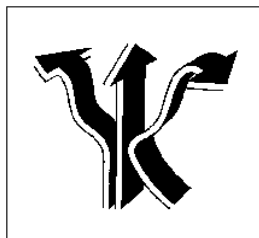

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ
з дисципліни**

**«СОЦІОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ»
(для бакалаврів)**

Київ 2016

Підготовлено доцентом кафедри соціології та соціальної роботи *Нельгою Т.О.*

Затверджено на засіданні кафедри соціології та соціальної роботи
(протокол № 1 від 31.08.2016 р.).

Схвалено Вченою радою Українсько-Азербайджанського Інституту соціальних наук і самоврядування Г.А. Алієва (протокол № 1 від 30.08.2016 р.)

Нельга Т.О. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Соціологія виховання» (для бакалаврів). – К.: МАУП, 2016. – 33 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, зміст самостійної роботи студентів, питання для самоконтролю, список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом
(МАУП), 2016

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Самостійна робота студентів в рамках навчальної дисципліни «Соціологія виховання» передбачає формування самостійності у здобутті знань, способах оволодіння складними вміннями і навичками бачити зміст та мету навчальної роботи, організувати власну самоосвіту, вміння по-новому підходити до вирішення питань, оптимізувати пізнавальну і розумову активність і самостійність, здатність до творчості.

Метою організації самостійної роботи студентів є формування у студентів сучасної системи поглядів та спеціальних знань у галузі соціології виховання.

В умовах організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, збільшенні обсягу навчального матеріалу, який рекомендований студентам на самостійне опанування, неможливо обійтись без самостійної роботи студентів як в аудиторний, так й позааудиторний час. Індивідуальний пошук знань важливий, адже сприяє розвитку допитливості, зацікавленості, орієнтує на дослідницьку роботу теоретичного або дослідно-експериментального рівнів.

Спираючись на даний принцип, викладач приймає активну участь в організації самостійної роботи студентів, співвідносячи її з навчально-освітньою діяльністю в аудиторії.

Реалізації даного принципу сприятимуть наступні правила:

- враховуючи освітні можливості студентів, чітко визначати обсяг та складність їхньої самостійної роботи;
- рекомендувати студентам різноманітні форми самостійної роботи;
- допомагати студентам оволодівати методами самостійної роботи;
- періодично здійснювати контроль за перебігом самостійної роботи студентів.

Виховання членів соціуму є важливим завданням суспільства, яке цілеспрямовано реалізується не тільки в межах педагогічного процесу школи, сім'ї, але й інших формах колективної діяльності. У широкому соціальному значенні під вихованням розуміють увесь комплекс свідомого соціального впливу на індивіда з метою підготовки його до виконання тієї чи іншої соціальної ролі шляхом передачі накопиченого людством соціального досвіду, формування соціально необхідних рис та якостей. У результаті такого впливу розвивається інструментальна і мотиваційно-ціннісна сфера особистості, тобто засвоюються певні знання, виробляються вміння, навички, здібності, формуються переконання, ціннісні орієнтації, ідеали, потреби, риси характеру.

Дисципліна «Соціологія виховання» є складовою циклу професійно-практичної підготовки студентів першого (бакалаврського) освітнього рівня спеціальності «Соціологія».

Мета дисципліни «Соціологія виховання» – націлити майбутнього спеціаліста на аналіз запропонованого матеріалу для його подальшого теоретичного і практичного використання.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є виховання як соціальний процес.

Основні **завдання** вивчення дисципліни «Соціологія виховання»:

- розглянути сутність виховання як соціального явища та його функції в системі соціального розвитку особистості;
- мати уявлення про концепції соціології виховання;
- проаналізувати особливості виховання як соціально-педагогічного феномену;
- розглянути виховання як чинника соціалізації особистості у соціальне середовище.

Згідно з вимогами освітньої програми студенти повинні:

знати:

- теоретико-методологічні засади соціології виховання як наукової дисципліни;
- особливості виховання як соціального явища;
- концепції сучасного виховання як чинника соціалізації особистості;
- специфічність виховання як соціального інституту;

вміти:

- виявляти та аналізувати соціальні механізми виховання як соціального явища;
- діагностувати сучасні моделі соціалізації у конкретних соціальних ситуаціях;
- використовувати індивідуальну взаємодію «вихователя» з «вихованцем» як основи соціальної взаємодії;
- використовувати методи збору соціологічної інформації для діагностування та аналізу стану та значення виховання як соціального інституту у сучасному соціумі.

Міждисциплінарні зв'язки: дана дисципліна базується на знаннях з професійно-орієнтованих дисциплін «Загальна соціологія», «Соціологія молоді та освіти», «Технології соціальної роботи», «Правові засади соціальної роботи», «Правове регулювання соціального забезпечення», «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів».

Засоби контролю знань студентів з дисципліни:

- *поточний контроль* студентів проводиться з метою перевірки засвоєння ними основних положень лекційного матеріалу. Він здійснюється на семінарських

заняттях, шляхом опитування (письмового та усного), тестування, прослуховуванням доповідей та рефератів студентів, оцінки якості відповідей на контрольні запитання та індивідуальні та творчі завдання;

- *підсумковий (модульний) контроль* – здійснюється за рахунок аналізу результатів модульних контролів студентів за темами навчальної дисципліни. Підсумкова оцінка розраховується як сумарний бал успішності кожного студента за заліковими модулями навчальної дисципліни та під час проведення заліку за означеним у навчальній програмі переліком питань;

- *підсумково-модульний контроль за дисципліну* здійснюється з урахуванням середньозваженого усіх оцінок за залікові модулі. Підсумково-модульна оцінка може перескладатися з метою її підвищення в період проведення тижнів академічного контролю за означеними у навчальній програмі переліком питань.

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

з дисципліни «Соціологія виховання»

Самостійна робота студентів є основною формою оволодіння знаннями у вільний від аудиторних занять час.

До самостійної роботи належать такі види робіт, які студенти виконують під час підготовки до всіх аудиторних занять, у процесі підготовки індивідуальних завдань, навчально-пошукової або науково-дослідної діяльності. Це не залежить від того, здійснюється робота за умов консультування викладачем, або без його участі; поза розкладом, або за розкладом, що регламентує самостійну підготовку.

З дисципліни «Соціологія виховання» рекомендуються такі види самостійної роботи:

- самостійне вивчення й поглиблене опрацювання певних тем дисципліни та окремих питань;
- вивчення матеріалу лекцій за конспектами, підручниками і спеціальною літературою;
- підготовка до семінарських занять за допомогою статей з наукових періодичних журналів та авторефератів дисертацій;
- виконання індивідуальних завдань;
- виконання творчих завдань;
- підготовка до модульного тестування;
- написання рефератів;
- підготовка доповідей на студентські наукові конференції.

Теми для самостійного вивчення й поглибленого опрацювання

«Виховання як соціальне явище»

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

1) Соціальний феномен виховання.

На соціальну сутність та значущість виховання звертали увагу вчені у всі часи. Так, засновник класичної педагогіки Я.А. Коменський стверджував, що “зневага до виховання є загибель людей, сімей, держав і всього світу”. Останнім часом у дослідженнях учених (А.В. Мудрик, Г.М. Філонов, Є.В. Бондаревська, І.Д. Бех, О.Я. Савченко та ін.) виховання розглядається як соціальне явище, яке характеризується особливостями генезису, категоріальним змістом, функціональною своєрідністю залежно від економічного та історичного етапу

розвитку суспільства. Виховання тісно пов'язане з такими формами суспільної свідомості, як: політика, мораль, право, наука, мистецтво, релігія.

Отже, аналізуючи різні наукові підходи щодо визначення сутності виховання, можна зробити висновок про те, що, характеризуючи його особливості, вчені часто вживають такі терміни: суспільне явище, процес, діяльність, ціннісна система, вплив, взаємодія тощо. Усю сукупність зазначених соціальних компонентів включає інтегроване, поняття “феномен”, яке відображає вищі якості предмета дослідження, розкриває його сутнісне значення. Сучасне тлумачення феномена включає також складні, багатофакторні явища, які потребують системного, комплексного підходу у їх вивченні.

Соціальний феномен поєднує у собі сукупність соціальних фактів і явищ. При цьому соціальний феномен виховання виявляється у певному впливі на людину різних соціальних факторів, інших людей – формуванні у неї суспільних цінностей, набутті соціальних навичок та адаптації у суспільстві.

Французький соціолог і педагог Е. Дюркгейм першим зробив спробу розглянути виховання як соціальний феномен. Він вважав, що першопричиною того, що виховання є соціальним феноменом, є примусовий характер його впливу на особистість. Відповідно до цього соціальним феноменом є будь-який спосіб знайомства особистості із суспільними цінностями, моральними нормами, способами поведінки.

Головними рисами соціального у вихованні є:

- спільність та інтеграційний зв'язок з властивостями суспільних відносин;
- залежність від місця індивідів у суспільних структурах;
- спільність діяльності, яка виявляє себе у спілкуванні та взаємодії;
- визначення ставлення індивідів до свого положення у суспільстві, до фактів суспільного життя.

Таким чином, вихованню належить уся сукупність форм соціального: соціальне явище, взаємодія, організація, соціальний процес, соціальні інститути.

Саме багатогранність соціальних ознак виховання підтверджує той факт, що виховання є соціальним феноменом. Індивідуальне й соціальне в особистості формується у конкретному середовищі. За ступенем впливу середовища на особистість виокремлюють три його рівні: макросередовище, мезосередовище і мікросередовище.

У зв'язку з багатофакторністю впливів на особистість, що є суттєвим для процесу виховання, можна зазначити, що це конкретно-історичне явище, яке є невід'ємною частиною політичного, культурного, соціального й економічного розвитку суспільства.

2) Соціальні характеристики виховання .

Виховання особистості є одним з фундаментальних механізмів суспільного життя, діяльністю щодо залучення особистості до соціального досвіду у всіх його формах і проявах. У визначеннях вченими сутності й особливостей виховання, формулюваннях самого поняття завжди домінують соціальні ознаки та характер

цього явища. Однак власне поняття “виховання” трактується по-різному, наприклад:

- цілеспрямована професійна діяльність педагога, спрямована на максимальний розвиток особистості шляхом входження її у контекст сучасної культури і становлення на основі соціальних мотивів та цінностей;
- цілісний, свідомо організований педагогічний процес формування особистості у навчально-виховних закладах;
- цілеспрямована, керована, відкрита система взаємодії дітей і дорослих, спрямована на розвиток та саморозвиток людини у певних культурних, соціально-економічних умовах;
- педагогічне управління процесом розвитку особистості.

У процесі теоретичного обґрунтування і дослідження природи виховання визначають три основні парадигми, які базуються на соціальних та біологічних детермінантах цього процесу:

- парадигма соціального виховання (П. Бурдє, Ж. Капель, Л. Кро) зорієнтована на пріоритет соціуму у вихованні людини. Прихильники цієї теорії пропонують коригувати спадковість за допомогою створення відповідного соціокультурного середовища, у якому знаходиться вихованець;
- біопсихологічна парадигма (Р. Галь, А. Медичі, Г. Міаларе, К. Роджерс) ґрунтується на визнанні важливості взаємодії людини із соціокультурним світом і одночасно незалежності особистості від його впливу;
- парадигма діалектичної взаємозалежності соціальної та біологічної, психологічної та спадкової складових у процесі виховання (А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, Л.І. Новікова).

Для соціології виховання важливо визначити основні підходи – методологічні орієнтації, які спонукають вихователя до використання певної характерної сукупності взаємопов’язаних ідей, понять і способів соціально-педагогічного впливу на особистість. З урахуванням гуманістичної парадигми виховання, в якій дитина розглядається як суб’єкт розвитку і виховання, можна виділити такі основні підходи:

- культурологічний (Л.І. Новікова, Н.Б. Крилова, В.М. Гриньова), який дозволяє особистості усвідомити себе творцем культурних цінностей;
- особистісний (А.В. Мудрик), який передбачає, що всі психічні процеси, якості та стани конкретної дитини залежать від її індивідуальної та соціальної життєдіяльності і визначаються закономірностями її розвитку;
- особистісно-діяльнісний (Л.С. Виготський, О.М. Леонт’єв), який розглядає дитину як активного учасника, суб’єкта свого власного розвитку;
- особистісно-орієнтований (Ш.О. Амонашвілі, І.Д. Бех, О.Я. Савченко), який спрямований на сприйняття особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей, суб’єктивних якостей. Активізація творчого потенціалу дитини, стимулювання її до самостійності є основою такого підходу;
- системно-діяльнісний, який розглядає виховання як цілеспрямований процес, визначає його структурні елементи;
- середовищний, який пов’язаний із створенням середовища життєдіяльності особистості, оптимальних умов для її розвитку;

- технологічний (Г.К. Селевко, О.М. Пехота), який передбачає, що технологія являє собою застосовану на практиці систему виховної діяльності, яка має певну послідовність і спрямована на досягнення конкретного результату;

- ціннісний (аксіологічний), орієнтований на набір загальнолюдських цінностей, які визначаються поняттями “людина”, “сімя”, “знання”, “культура”, “Батьківщина” тощо.

Таким чином, виховання – це відкрита соціальна система, яка взаємодіє з іншими соціальними системами. Вона складається з таких елементів: люди; об’єкти і суб’єкти виховання; соціальні інститути виховання; культура та “окультурене” середовище; напрями виховання.

Суб’єктом виховання є суспільство – через середовище, яке оточує особистість, вона долучається до суспільних цінностей та норм. Водночас особистість сама виступає суб’єктом виховання. Самовиховання є певним результатом виховання, оцінкою особистістю своїх проблем та роботою щодо їх подолання, самовдосконалення.

Усі структурні елементи системи виховання пов’язані між собою і забезпечують реалізацію вихованням основних його функцій у суспільстві:

- культурологічної, яка полягає у формуванні особистісної культури особистості;

- соціалізаційної, яка виявляється у координації й управлінні за допомогою виховання процесом засвоєння особистістю соціальних норм;

- адаптаційної, яка навчає ефективним моделям засвоєння індивідом нових життєвих цінностей;

- ціннісноутворюючої, яка дає змогу закріпити суспільні цінності у свідомості індивіда;

- нормативної, пов’язаної із закріпленням у поведінці особистості соціальних норм;

- соціального контролю, пов’язаної із формуванням у особистості системи групових реакцій на поведінку індивіда у вигляді санкцій (покарання і заохочення);

- інтегративної, пов’язаної з узгодженням інтересів у процесі взаємодії людей.

Система виховання реалізує свої функції тільки у взаємодії з іншими соціальними системами, а саме: суспільством (економіка, політика, соціальна сфера, мораль), сім’єю та системою освіти. Отже, людина – складна біосоціальна система. Таким чином, вихованню як соціальному феномену притаманні усі риси соціального, які відображають як основні функції та об’єктивний характер суспільного життя, так і функції суб’єктивного плану, пов’язані з інтеріоризацією особистістю соціального через свій внутрішній світ.

«Завдання сучасного виховання»

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

1) Завдання та характеристика основних напрямів сучасного виховання.

Виховання, як і будь-яка галузь суспільного життя, зазнає змін, які визначаються сутнісними динамічними та якісними ознаками і, безперечно, впливають на діяльність вчителя, вихователя та соціального педагога. Ці зміни мають зазвичай історичний характер і пов'язані здебільшого з особливостями культурного, економічного та політичного розвитку країни.

У теорії виховання завжди велика увага приділялась цілепокладанню. Таким чином суспільство усвідомлює, якою повинна бути людина та середовище, яке її оточує. *Мета виховання* у різні періоди розвитку суспільства визначалася його *ідеологією, цінностями і конкретними людьми* (батьками, вчителями, громадськими організаціями), які самі виступали носіями конкретних цінностей. Як зазначав К.Д. Ушинський, “кожний народ творить свою систему виховання, що відповідає характерним рисам його народності”. При цьому *цілі виховання* – це завжди прагнення до ідеалу. І саме міра вихованості особистості є свідченням розвитку суспільства та його культури. Вихованість передбачає високий рівень сформованості моральних якостей особистості, її широкий світогляд, внутрішню культуру.

Сучасні цілі виховання визначені у державних документах, які регламентують діяльність сфери освіти, концепціях тощо. Серед них закони України “Про освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про вищу освіту”, “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” та інші документи. Так, у Державній національній програмі “Освіта (“Україна ХХІ століття”)” звертається увага на велике значення виховання і зазначається, що “національне виховання є органічним компонентом освіти і охоплює всі складові системи освіти”.

Від часу проголошення незалежності нашої держави проблема виховання, його соціального потенціалу визначена як найбільш пріоритетна. Очікування нових теорій, нових поглядів щодо сутності й напрямів розвитку виховання зосередилось на потребі визначення базових цінностей цього явища.

Провідною метою виховання як складного соціально-педагогічного процесу є передача новим поколінням суспільно-історичного досвіду: планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування відповідних установок, понять, принципів ціннісних орієнтацій, що забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і трудової діяльності.

Виховання у локальному значенні – це рішення якогось конкретного виховного завдання, у вузькому – цілеспрямована діяльність, пов'язана із формуванням у вихованців системи певних соціально-значущих якостей особистості, розвинених поглядів і переконань. Розуміння виховання у *широкому сенсі* – це створення умов (матеріальних, духовних організаційних) для всебічного гармонійного розвитку особистості.

Мета і виховна стратегія пов'язані безпосередньо із завданнями, що зумовлені особливостями соціально-економічного розвитку суспільства, пріоритетами, які воно декларує. Соціальна поведінка особистості під впливом

різноманітних факторів (позитивних, негативних) змінюється і може актуалізувати інші виховні завдання, які не завжди зафіксовані у державних документах, офіційно задекларовані.

Важливими завданнями виховання є: формування позитивного ставлення особистості до світу та самої себе; духовний розвиток особистості; виховання соціально компетентної особистості; долучення людини до світу культурних цінностей; виховання громадянської позиції; розвиток самосвідомості особистості, допомога їй у самовизначенні, самореалізації, самоствердженні тощо.

Реалізація завдань сучасного виховання потребує створення таких умов, які надавали б вихованцям можливість реалізувати свої потреби та інтереси, відповідали новим освітнім парадигмам. А саме: *гуманізація, особистісно-орієнтований характер взаємодії з вихованцем, перевага діяльнісного підходу, який стимулює розвиток і саморозвиток особистості, виявлення самостійності та її творчого потенціалу.*

Реалізація основних завдань і принципів виховання має пріоритетні напрями та конкретні форми. Соціальне середовище, в якому знаходиться особистість, створює певний простір для виховання. Воно як “сукупність матеріальних, економічних, політичних, духовних умов існування, формування і діяльності індивідів та соціальних груп” здійснює суттєвий вплив на поведінку людини, а також на механізми її регулювання.

Розрізняють *макросередовище* – соціально-економічну систему в цілому, *мікросередовище* – безпосереднє соціальне оточення як сукупність соціальних умов виховання.

Відповідно до “Соціологічного енциклопедичного словника” *соціальне середовище* – “це сукупність матеріальних, економічних, соціальних, політичних та духовних умов існування, формування і діяльності індивідів і соціальних груп”. Сучасне соціальне середовище виховання складається з багатьох компонентів, воно впливає на особистість, міняючи зміст, характер виховного процесу.

Кожний з напрямів виховання має свої особливості й змістове наповнення. Визначимо особливості деяких з них.

Розумове виховання: знання, вміння, навички; розвиток пам’яті, мислення, інтуїції, прогностичного бачення; формування особистості, яка здатна творчо мислити, продукувати креативні ідеї; розвиток пізнавальних мотивів особистості, потреби навчатися протягом усього життя; раціональна організація навчальної праці тощо.

Моральне виховання: формування національної свідомості; становлення моральних переконань; розвиток морально-почуттєвої сфери особистості; утвердження моральної поведінки і найважливіших якостей особистості: громадянської честі та гідності, патріотизму та інтернаціоналізму, дружби і товаришування, гуманізму, свідомого ставлення до праці, колективізму, доброти, взаємодопомоги, скромності, дисциплінованості тощо.

Статеве виховання: виховання культури інтимних почуттів: симпатії, дружби, кохання; формування наукових понять про біологічні та соціальні проблеми статі, особливості розвитку поведінки чоловіка та жінки; виховання у

дівчинки рис жіночості, а у хлопчика – мужності; підготовка юнаків і дівчат до створення здорової і щасливої сім'ї тощо; формування культури статевих взаємин чоловіка та жінки.

Естетичне виховання: формування стійкого інтересу до мистецтва, розуміння його ролі у суспільному житті, духовному збагаченні людини; надання знань і чіткого уявлення про ідейно-художні цінності, створені світовою культурою; виховання стійких оцінних критеріїв та емоційно-естетичного ставлення до творів мистецтва і явищ життя; розвиток здібностей до активної перетворювальної діяльності з внесенням елементів краси в усі сфери життя людини, мистецтва, побуту; вироблення критичного ставлення до потворного, анти естетичного в поведінці, зовнішності, побуті, а також до антихудожніх творів.

Правове виховання: знання прав і обов'язків громадян; дотримання Конституції та законодавства України; повага до національної та державної символіки України; знання головних положень Загальної декларації прав людини, Декларації прав дитини та Конвенції про права дитини ООН; усвідомлення громадянської відповідальності за здійснення вчинків і правопорушень; прагнення до засвоєння правових основ громадянського, трудового, сімейного, кримінального законодавства; дотримання національних і загальнолюдських морально-етичних приписів, традицій та звичаїв; негативне ставлення до проявів беззаконня і правопорушень.

Екологічне виховання: любов до природи, усвідомлення себе її частиною; здатність оцінювати стан навколишнього середовища та приймати відповідальні рішення щодо його поліпшення; знання, практичні навички раціонального природокористування, передбачення наслідків своїх дій; свідоме дотримання норм поведінки в природі, боротьба із забрудненням природного середовища та ін.

2) *Суперечності сучасного виховання.*

На реалізацію зазначених завдань, процес і результат виховання, мотивацію особистості до самовиховання впливають різні *чинники*, які можна розділити на *об'єктивні* та *суб'єктивні*:

До *об'єктивних* можна віднести: генетичну спадковість і відповідний стан здоров'я особистості; психічні особливості, внутрішні потреби та інтереси;
- соціальну та культурну приналежність сім'ї; життєві обставини; культурну традицію, професійний і соціальний статус; особливості країни та історичної доби тощо.

До *суб'єктивних* належать: система взаємодії особистості із соціумом; організовані виховні впливи на людину з боку інших людей, груп, об'єднань і всієї спільноти; уявлення про "картину світу" та ін.

Співвіднесення об'єктивних і суб'єктивних чинників у вихованні особистості відображає діалектичний характер цього процесу, виникнення суперечностей, які виступають рушійними силами виховання і уможливають його неперервність.

Які ж проблеми існують сьогодні у вихованні підростаючого покоління?

Сучасне українське суспільство переживає період трансформації, в ньому виникає чимало суперечливих явищ і процесів, які, негативно впливають на виховання сучасної молоді. На жаль, нормою в наш час стають такі аморальні прояви поведінки, як нахабність, грубість, байдужість, безвідповідальність, здирництво тощо.

Така ситуація значною мірою зумовлена труднощами та суперечностями перехідної історичної доби, яку переживає наша держава. Серед них найбільш серйозними є: занепад культури і моралі на сучасному етапі розвитку суспільства. (зниження культурних потреб, посилення наркотизації, лібералізація статевої моралі тощо); втрата патріархальних засад сімейного виховання; релятивістський характер суспільної моралі, “подвійна мораль”; соціальна апатія (формальне ставлення до діяльності); неготовність педагогів до переходу освітньої системи на новий гуманістично-інноваційний тип (трансляція старих педагогічних принципів і методів); посилення негативної тенденції щодо ціннісно-мотиваційної розбіжності між старшим і молодшим поколіннями; різке майнове та соціальне розшарування населення, що впливає на якість життя людей; прорахунки суспільства у суспільному врядуванні, соціальна атомізація населення; зниження громадянської активності населення, формування прагматизму у соціальному середовищі; аморфність світоглядних орієнтацій серед педагогів, вихователів; пропаганда у суспільстві абстрактних принципів демократії, що не підкріплюється відповідною соціальною політикою; негативний вплив різних інформаційних чинників на формування свідомості та ціннісних орієнтацій, моделей поведінки сучасної молоді тощо.

Особливі проблеми переживає сучасна сім'я як головний соціальний інститут виховання особистості.

Цікавими у цьому контексті є результати соціологічного опитування сучасних сімей. Батьки називають такі перешкоди у вихованні дітей: 84 % – вказують на матеріальні проблеми, 46 % – брак часу, 22 % – необізнаність щодо педагогічних питань, 16% – нерозуміння важливості виховання дітей родиною, 1 % – інше.

Цікаво, що варіант відповіді “інше” містить досить широку палітру перешкод: певна несучасність, непорозуміння між дорослими членами сім'ї, вплив вулиці, вплив ЗМІ, невіра в Бога, суспільство, безробіття, виїзд батьків на заробітки за кордон, вплив минулого, лінощі. В узагальненому вигляді кожен із перелічених факторів був названий у 0,1-0,2 % випадків.

Зниження рівня життя (характеристика значної кількості сімей) призводить до обмеження матеріальних ресурсів, які сім'я може дозволити собі використати на дитину. Водночас перерозподіл бюджету часу дорослих через необхідність працювати за сумісництвом, натуралізацію домашнього господарства зумовлює зменшення міжособистісного спілкування батьків з дітьми. Відстороненість батьків від контактів з дитиною спостерігається у міру її дорослішання і доволі часто стає джерелом непорозумінь, недовіри, конфліктів.

Так, близько 15 % дітей старшого шкільного віку і 10 % підлітків зазначають, що в їхній сім'ї ніколи не буває спільного обговорення сімейних проблем, не існує традицій повідомлення новин, взаємодопомоги,

взаємопідтримки; близько двох третин старшокласників сказали, що ніколи не вечеряють разом з батьком. У 30 % родин дозвілля – особиста справа кожного. Усе це обертається труднощами у взаєморозумінні між старшими і молодшими членами сім'ї, що, в свою чергу, негативно позначається на формуванні та розвитку особистості дитини.

Не таємниця, що невдоволеність дитини взаєминами з батьками підштовхує її до самоствердження за межами сім'ї. Підтверджують це такі дані: майже 64 % старших підлітків та 57 % юнаків і дівчат, у яких є повне взаєморозуміння з батьками, ніколи не вживали алкогольних напоїв. У неблагополучних чи конфліктних сім'ях ці показники значно нижчі – 36 % підлітків і 24 % дітей старшого шкільного віку; причому регулярне споживання алкоголю виявлено у 8 % старшокласників.

Крім цього, у родинях з низьким та середнім рівнем міжособистісної взаємодії зафіксовано зростання кількості юнаків і дівчат, котрі вживали наркотики: регулярно – 2,5 % учнів, нерегулярно – 13 %. Однак матеріальний стан сім'ї не має однозначного впливу на появу цієї згубної звички.

Схильність до агресивної поведінки проявляє 31 % школярів, до крадіжок – 2,7 %, хуліганства – 21 %, зв'язків із злочинним світом – 7 %. Таке становище актуалізує проблему підвищення педагогічної культури батьків, активізацію роботи школи як з батьками, так і в цілому із сім'єю.

Аномалії розвитку ринкової економіки у нашому суспільстві іноді стають причиною соціальних девіацій: експлуатації дитячої праці, насильства в сім'ї, торгівлі своїми дітьми, безпритульності, токсикоманії, алкоголізму, наркоманії, дитячих секс-послуг та ін. Тобто зазначені вади формують значний криміногенний потенціал, створюючи для суспільства складні проблеми.

Неминучим є різновекторний вплив на особистість. Її ціннісні орієнтації формуються в ситуації складного вибору, а свідомість і дії постійно зазнають корекції через складні об'єктивні та суб'єктивні обставини. Ідентифікація, самовизначення особистості пов'язані з вирішенням суперечливих культурних, релігійних, ідеологічних, етнонаціональних та інших проблем. Як наслідок, відзначають учені, особистість переживає постійні стреси, здійснює ціннісні переорієнтації.

Найбільш суттєвою характеристикою сучасного світу, яка визначає його картину, є рух гігантських потоків капіталів, товарів, а також людей, що посилює обмін інформацією. Для узагальнення цих процесів застосовується поняття “глобалізація”, яке науковці наповнюють різним змістом. Найбільш відомі підходи до розкриття його сутності містяться в працях У. Бека, Е. Гідденса, Г. Герборна, М. Делягіна, В. Іноземцева та ін. І хоча автори висловлюють відмінні, іноді протилежні погляди на феномен глобалізації, актуальність питання не знижується, а набирає нових обертів.

3) Вплив глобалізаційних змін на виховання як соціальний процес.

Поява терміна “глобалізація” пов'язана з іменем О. Робертсона, який уперше використав його в 1983 році. Спочатку цей термін вживався лише стосовно економіки, але поступово поширився на всі соціальні дисципліни.

Сьогодні глобалізація тлумачиться як “комплексне явище, яке включає низку процесів, що відбуваються водночас” і має кілька “вимірів”, найбільш помітними і важливими серед яких є глобалізація ринку, виробництва та інформації.

Глобалізація має як позитивні, так і негативні риси. До *позитивних* слід віднести розподіл праці, спеціалізацію, підвищення рівня виробництва, доступність товарів і послуг. Водночас вона збільшує майнове розмежування між бідними і багатими. Фактично лєвова частка переваг глобалізації припадає на багаті країни і багатих індивідів, що може стати передумовою виникнення між ними конфліктів. Інша проблема, пов'язана з глобалізацією, вбачається у домінуванні стандартів масової культури.

Прискорення процесів глобалізації в економіці та політиці висуває нові вимоги до структури та якості освіти. Формується тенденція щодо нав'язування іншим країнам свого способу мислення, розуміння демократії і прав людини, переваг своєї культури над усіма іншими. Глобалізація в освіті, як і в інших галузях, являє собою об'єктивний, але далеко не однозначний процес. Його головна небезпека вбачається дослідниками в тому, що “замість єдності в багатоманітності і розширення освітніх можливостей можна одержати сумну уніфікацію, одноманітність і втрату самотнього творчого потенціалу національних (регіональних) освітніх систем”.

Російським ученим А.В. Сиволаповою проаналізовано гострі суперечності, які виникають у вихованні під впливом глобалізаційних процесів і законів ринку. Посилаючись на зарубіжні дослідження, автор вказує, зокрема, на деформацію вимог моральності, які заміщуються критеріями раціональності. Категорії “національні загальнолюдські цінності”, “духовність” поступово витісняються культом підприємництва, багатства, правом сильного, наполегливо впроваджуються міфи суспільства споживання як найбільш достойного способу життя”.

В умовах трансформації українського суспільства на історичному зламі тисячоліть учені відзначають появу нового покоління дітей. Такі ж тенденції є характерними і для молоді інших пострадянських країн. Відомий російський соціолог А.С. Запесоцький називає таких дітей “дітьми епохи змін” з іншими цінностями, сформованими жорстокою реальністю та новими адаптаційними механізмами, життєвими стратегіями.

Соціологи, що займаються проблемами молоді, типізували сучасне молоде покоління як покоління NEXТ, яке, змінивши цінності, живе під гаслом “Досягти успіху в житті, жити розважливо, легко, отримати все і одразу!”. Так, порівняно з іншими віковими групами, молодь більш схильна підтримувати індивідуалістську життєву позицію (46,6 %), ніж колективістську (28,6 %).

У деякої частини молоді деформованою є “картина світу”, яка формується під впливом соціокультурного середовища. Ця “картина світу” виступає для особистості цілісною “системою координат”, у якій вона відчуває себе і навколишній світ. Значний вплив на становлення особистості чинять засоби масової комунікації. Сучасне інформаційне середовище несе дитині велику кількість привабливих для неї текстів – комунікативних одиниць (книг, фільмів,

передач, ігор тощо), спрямованість яких на позитивний результат або зовсім відсутня, або визначена мало, або залишається незрозумілою. Така продукція часто формує ерзаци культури, сприяє неадекватному розумінню одержаної інформації.

Останнім часом у ЗМІ превалюють цінності західної, переважно американізованої культури, всупереч національній. Така ситуація закріплює у свідомості молоді карикатурні стандарти світосприйняття з орієнтацією на споживацький спосіб життя, комерційний тип розваг, силові рішення проблем щодо задоволення власних матеріальних бажань. При цьому абсолютно нівелюються духовні потреби, моральні цінності особистості.

Досить розповсюдженим явищем серед молоді є ідентифікація себе у певній субкультурі. Цим поняттям характеризується культура групи, що відрізняється від панівної культури або протистоїть їй.

Молодіжна субкультура – це культура молодого покоління як система життя, яка формується із певних проявів поведінки, групових норм, цінностей та переконань. Поняття “субкультура” включає у себе: сукупність деяких негативно інтерпретованих норм і цінностей традиційної культури, що функціонує як культура злочинного прошарку суспільства; особливу форму організації людей, яка впливає на стиль життя і мислення її носіїв, вирізняється звичаями, нормами та системою цінностей.

Сучасну молодіжну субкультуру утворюють різні угруповання, такі як: хіпі, металісти, емо, готи, толкієністи, рейвери, панки та ін. Основними мотивами участі у субкультурних об’єднаннях є прагнення молоді продемонструвати свою індивідуальність, кинути виклик світу й “покінчити з нескінченними сірими буднями та однотипністю у суспільстві”, самовизначитись у суспільстві. Представники різних субкультур вирізняються одягом, зачісками, зовнішньою атрибутикою, видом діяльності, який домінує, тощо.

Виникнення різних субкультур у суспільстві, їх варіативність – показник неспроможності у деякій мірі суспільства створити необхідні умови для гармонійного розвитку, самовизначення молодої людини.

Ще однією тривожною тенденцією сучасності є відкрита підміна єдності процесів навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства і держави вузьким дидактичним підходом і недооцінкою відносної самостійності соціально-виховної діяльності.

Концентрація уваги суспільства переважно на навчанні орієнтує освітні інституції на формування людини, здатної виконувати функції, а не свідомої особистості, орієнтованої на морально-культурологічні цінності, єдність прав та відповідальності, свідомий вибір життєвих пріоритетів.

Таким чином, вищезазначене дає підстави для визначення низки внутрішніх та зовнішніх суперечностей, подолання яких є рушійною силою виховання особистості у сучасних умовах.

Внутрішні суперечності:

- між необмеженими можливостями розвитку людини й обмежувачими умовами соціального життя. Створення оптимальних умов (побутових,

психологічних, організації навчально-виховного процесу) для розвитку, життєдіяльності дитини дозволить вирішити зазначену суперечність;

- між зростаючими соціально значущими завданнями, які потрібно вирішувати вихованцю, і можливостями, що обмежують його дії, спрямовані на вирішення цих завдань. Розширення соціальних можливостей особистості, нові ускладнені завдання, соціально значущі цілі, які необхідно ставити перед нею, можуть значно оптимізувати процес виховання;

- між зовнішніми впливами і завданнями виховання. Виховний процес потрібно будувати так, щоб його зміст і форми реалізації не викликали супротив у вихованця;

- між зовнішніми вимогами і внутрішніми можливостями, спрямуваннями особистості. Адекватність потреб особистості і сучасних засобів виховання – шлях до вирішення цієї суперечності;

між активnodіяльнісною природою дитини та соціально-педагогічними умовами її життя. Врахування діяльнішої природи особистості, залучення її до процесу творення дозволить вирішити цю суперечність.

Зовнішні суперечності:

- невідповідність між виховними впливами школи та сім'ї. Інколи батьки не дотримуються вимог, які висуває до їхніх дітей школа, внаслідок цього порушується єдність вимог, що негативно позначається на вихованні учнів;

- зіткнення організованого виховного впливу школи зі стихійним впливом на дітей оточення. Негативні чинники: вуличні підліткові групи, теле-, відеопродукція та ін. Усунути цю суперечність можна шляхом формування в учнів внутрішньої стійкості й уміння протистояти негативним впливам;

- між неузгодженими впливами на учня вчителів, які працюють в одному й тому ж класі. Вони не завжди дотримуються принципу єдності вимог, внаслідок чого в учнів формується ситуативна поведінка, пристосовництво, безпринципність;

- між набутим негативним досвідом поведінки і новими умовами життя та діяльності. Виховна робота повинна бути спрямована на подолання стереотипу негативної поведінки, який характеризується наявністю стабільних негативних взаємозв'язків;

- між новими явищами суспільного життя, з якими стикається особистість, і недостатнім досвідом, браком знань для їхнього розуміння.

Зовнішні суперечності є тимчасовими, але вони можуть знижувати ефективність виховного процесу. Тому вчителі, соціальні педагоги повинні зосередити увагу на їх виявленні, усуненні, профілактиці.

Соціальне середовище як сукупність соціальних умов виховання суттєво впливає на поведінку людини, а також на механізми її регуляції. Врахування сучасних тенденцій до змін у соціальному середовищі вимагає відповідних змін у завданнях, змісті та формах виховання. Кризові явища у суспільстві ускладнюють виховання, утворюють суперечності зовнішнього і внутрішнього плану. Утім, рушійною силою процесу виховання є подолання суперечностей, які відображають діалектику самого виховного процесу.

«Особливості соціальної поведінки особистості та фактори її формування»

При самостійному опануванні навчального матеріалу доцільно звернути увагу на *наступні аспекти*:

1) *Сутність соціальних взаємин у вихованні та їх класифікація.*

Під **соціальними взаєминами** розуміють певну стійку систему унормованих стосунків, яка охоплює мінімум двох партнерів, пов'язаних між собою спільною справою і певними обов'язками.

Основоположник сучасної соціології М. Вебер, міркуючи над сутністю соціальних взаємин, звертав увагу на суб'єктивне осмислення індивідом можливих варіантів поведінки людей, які з ним взаємодіють. Тим самим він підкреслював, що автономно від суспільства людина існувати не може, її поведінка зумовлюється і контролюється соціальним середовищем завдяки культурним регуляторам (мові спілкування, традиціям, звичаям, соціальним інститутам).

Науковим підґрунтям для осмислення сутності соціальних взаємин у сфері виховання є соціологічна теорія соціальних дій, яка дає змогу зрозуміти сутність соціальних взаємин у цілому, характер поведінки людини, типи соціальної дії та ситуації, в яких вона відбувається, тощо. Центральним поняттям цієї теорії є "*соціальна дія*", яка характеризує не тільки наявність суб'єктивного смислу, але й орієнтацію на поведінку інших індивідів, що є головною ознакою соціального.

Значний внесок у розробку *теорії соціальних дій* зробили М. Вебер, Р. Мертон, Т. Парсонс та ін. У контексті теорії зазначається, що соціальні взаємини виникають у зв'язку з реалізацією особистістю потреб та інтересів, досягненням важливих цілей. Потреби поділяються на *вітальні* і *соціальні*, усвідомлені людські потреби називаються *соціальними інтересами*. Останні, як зазначає М.П. Лукашевич, "є провідним фактором формування соціальних спільнот і спонукальним мотивом досягнення соціальних цілей". Отже, *імперативами соціальних взаємин* виступають: соціальні потреби – соціальні інтереси – соціальні цілі індивідів, які проявляються у всіх сферах життя.

Усі учасники виховного процесу в межах соціальних інститутів виховання розділяються між собою за соціальними потребами, інтересами, цілями. Соціальні взаємини у цьому процесі належать до соціально-духовної сфери, виховання виступає показником історико-культурного менталітету суспільства. У сфері виховання завдяки соціальним взаєминам виникають передумови для мотивації саморозвитку особистості, передачі суспільних цінностей від одного покоління до іншого, успадкування культури нації тощо.

Соціальні взаємини у сфері виховання мають свою ієрархічну структуру. А саме:

- суб'єкт-суб'єктні стосунки на рівні спілкування двох індивідів;
- взаємини особистості у соціальній групі, колективі ровесників тощо;
- суб'єкт-суб'єктна та суб'єкт-об'єктна взаємодія особистості у

мезосередовищі з численними його учасниками;

- суб'єкт-об'єктна взаємодія людини із соціумом у широкому розумінні процесів, які в ньому відбуваються.

На рівні суб'єкт-суб'єктного спілкування двох індивідів важливе значення має виховний інструментарій (методи, прийоми, засоби виховання), який використовується у процесі взаємодії, а також атрибутика соціальних взаємин (мова, жести, міміка), її емоційне забарвлення.

Взаємодія як соціально-виховний процес є найпростішою моделлю соціального явища. У виховних взаємодіях беруть участь двоє і більше індивідів – учитель та учень, батьки й діти. Суб'єктами виховного впливу можуть бути й спільноти – колектив педагогів і колектив учнів, інші групи учасників.

Для виховної взаємодії характерні такі соціальні ознаки:

- суспільні цінності, норми, соціальні ролі, які необхідно засвоїти вихованцю, є підґрунтям виховання;

- унормований характер взаємодії між вихователем і вихованцем, що виявляється у вимогах до вихователя дотримуватися загальнокультурного і морального порядку, норм професійної етики;

- не тільки безпосередній, але й опосередкований характер виховної взаємодії;

- усталеність виховної взаємодії, повторюваність виховних впливів.

Таким чином, соціальні взаємини у вихованні мають свою специфіку, адже вони відображають взаємодію різних суб'єктів цього процесу, які мають свої соціальні ролі у виховному процесі.

2) Системність умов виховання як основа його результативності

Соціальні взаємини у системі виховання можна класифікувати, використовуючи таку *систему цінностей*: соціальні цілі та інтереси; зміст і форми соціальних взаємин; головні напрями та види соціальних взаємин; суб'єкти соціальних взаємин і ступінь їхньої контактності.

Соціальні цілі у вихованні, які унормовані вимогами суспільства, і інтереси вихованця не завжди співпадають, що уможливує виникнення різних суперечностей, подолання яких і є рушійною силою виховання. *Завдання вихователя* полягає саме в тому, щоб зорієнтувати вихованця у системі цінностей, визначити правильні моральні орієнтири, викликати емоційний відгук, почуття.

Значний вплив на особистість чинить соціально-психологічне середовище, в якому вона знаходиться. Статус вихованця у групі, вплив на нього референтних осіб, культурний фон колективу та інше актуалізують або деформують його соціальні цінності, впливають на результат виховання. Як зазначає М.П. Лукашевич, “кожна соціальна система має елементи напруження. Соціальні стандарти і групи не відповідають ідеалу єдності та згоди. Вони – діалектична єдність загальних інтересів і цілей індивідів, які мають свої власні інтереси і цілі”. У цьому і полягає причина конфліктів у вихованні.

Змістова сторона соціальних взаємин у вихованні передбачає, з одного боку, суб'єкт-об'єктну, а з іншого – суб'єкт-суб'єктну взаємодію, у якій особистість активно діє, перетворює одержану інформацію, інтеріоризує знання

та вміння у практиці своєї поведінки. У цьому контексті виховання є невід'ємною складовою процесу навчання.

У ньому **форми** впливу на вихованця можуть бути як активно-пасивними (лекції, пояснення, перегляд кінофільмів, монологи тощо), так і суто активними (діалог, вирішення моральних дилем, рольові ігри, моральні вправи тощо). Загальними серед усіх видів соціальних взаємин є спілкування і взаємодія. *Спілкування* передбачає обмін думками, пошук взаєморозуміння. *Взаємодія* будується на спільній реалізації соціальних цілей, стимулюванні соціальної активності, впливі на вихованця особистісного прикладу вихователя тощо.

Соціальні взаємини у сфері виховання мають інтегративний характер і презентують особливості взаємин інших соціальних структур суспільства: демографічної, класової, етнічної, професійної, територіальної та ін.

Важливою домінантою соціальних взаємин є їх особистісно-груповий характер, адже саме соціальна група є основою соціальної організації виховання. Соціально-рольовий статус вихованця, соціальна самоідентифікація мають суттєве значення у генеруванні позитивного характеру соціальних взаємин.

Реалізація концепцій виховання, соціальні взаємини між усіма суб'єктами цього процесу детерміновані сукупністю умов, серед яких найбільш суттєвими є:

- особистість і діяльність вихователя;
- “соціальна ситуація розвитку” особистості у той чи інший віковий період;
- активне міжособистісне і конвенційне спілкування;
- співробітництво з іншими, колективом у цілому;
- активна діяльність суб'єкта виховання, яка співвідноситься із загальним контекстом його провідної діяльності.

Зазначені вище умови можуть здійснювати виховний вплив на особистість тільки у разі взаємоузгодження – як цілісна система, коли кожна умова є одним з її компонентів. *Домінантною складовою цієї системи є особистість і діяльність вихователя.* Саме від педагога, його особистісних, професійних якостей, компетентності залежить ефективність виховного впливу на дитину. Так, наприклад, діяльність соціального педагога полягає у гармонізації взаємодії особистості та соціуму для розвитку соціальної активності особи.

Така гармонізація відбувається у трьох напрямках:

- соціальний розвиток особистості;
- педагогізація середовища;
- оптимізація взаємодії дитини і середовища.

Обов'язковою умовою ефективності виховання є врахування вікових особливостей дитини і правильна організація соціальної ситуації її розвитку. Відповідно до концепції Л.С. Виготського ця ситуація визначає зміст та особливості виховання, які виявляються у “системі взаємин” дитини і соціального середовища. Саме організація оптимального для розвитку дитини середовища є важливою умовою і водночас завданням виховання.

Не менш важливою умовою виховання є спілкування – як конвенційне (прогривання соціальних ролей), так і міжособистісне, яке у значній мірі визначає психологічний клімат у групі, створює ситуацію морально-психологічного

комфорту. Гнучкість педагогічної поведінки учителя, майстерність у застосуванні методів і прийомів виховання є основою ефективного спілкування як з особистістю, так і з колективом вихованців.

Вищезазначена умова тісно пов'язана з наступною: створення середовища взаємодопомоги, співробітництва у групі вихованців. Адже соціально-педагогічні умови складаються там, де у дітей відбувається цілеспрямоване розширення соціальних зв'язків. Це може бути результатом організаційної діяльності педагогів і громадськості або особистісного включення дітей у відповідні соціальні зв'язки. Адже активність протікання *трьох основних фаз* входження особистості у нову соціальну групу (*адаптація, ідентифікація, індивідуалізація*) залежить від ступеня взаємодії особистості з колективом і статусу у ньому, особливостей групового спілкування.

Обов'язковою ознакою виховання є його діяльнісний характер. Активна творча поведінка вихованця напряму залежить від типу провідної діяльності, притаманної певному віковому періоду. Наприклад, для дошкільника та учнів початкових класів великий соціально-виховний потенціал міститься у ролевих іграх. Таким чином, лише сукупність цих умов, їх взаємозумовленість може дати позитивний виховний результат.

Таким чином, соціальні взаємини у сфері виховання утворюють певну структуру. Її важливими елементами і водночас суб'єктами виступають усі учасники виховного процесу, які діють як на мікро-, так і на мезо- та макрорівнях, охоплюючи соціальні інституції виховання, культуру і "окультурене" природне середовище, суспільство з його соціетальними підсистемами (економічною, політичною, соціальною, духовною).

Теми доповідей та рефератів з дисципліни «Соціологія виховання»

Тема 1.

Теоретичні засади соціології виховання як наукової дисципліни.

Теми доповідей:

1. Об'єкт і предмет соціології виховання.
2. Місце соціології виховання у структурі соціологічних дисциплін.
3. Генеза розвитку соціології виховання.
4. Функції та методи соціології виховання.

Теми рефератів:

1. Виховний потенціал соціальних інститутів.
2. Виховання в контексті стадіального розвитку соціуму.
3. Сутність поняття «виховання» у сучасному соціогуманітарному дискурсі.

Література: [5;6;8;13;16;17;20]

Тема 2.

Виховання як соціальне явище.

Теми доповідей:

1. Соціальний феномен виховання.
2. Соціальні характеристики виховання.
3. Сучасні підходи до виховання.

Теми рефератів:

Характерні ознаки виховання як соціального явища.

Специфічні завдання виховання у період соціальних невизначеностей.

Феноменологічна природа виховання, як чинника соціалізації особистості.

Література: [4-6;11;13;16-19]

Тема 3.

Завдання сучасного виховання.

Теми доповідей:

1. Мета виховання.
2. Завдання та характеристика основних напрямів сучасного виховання.
3. Суперечності сучасного виховання.

Література: [7;11;13;16]

Тема 4.

Концепції сучасного виховання.

Теми доповідей:

1. Виховання як соціально-педагогічний процес.
2. Закономірності та принципи виховання.
3. Сучасні концепції виховання.

Література: [4;6;13;16;17]

Тема 5.

Соціальні механізми виховання та формування поведінки людини.

Теми доповідей:

1. Соціальна поведінка особистості та фактори її формування.
2. Сутність соціальних взаємин у вихованні та їх класифікація.

3. Системність умов виховання як основа його результативності.

Література: [3;4;8;9;13;16;17;19]

Тема 6.

Індивідуальна взаємодія вихователя з вихованцем як основа соціального впливу.

Теми доповідей:

1. Методи і прийоми виховання як основа соціально-педагогічної взаємодії.
2. Етичні вимоги до вихователя щодо побудови соціальної взаємодії з вихованцем.
3. Характеристика прийомів індивідуальної взаємодії.

Література: [4;5;8;11;13;17]

Тема 7.

Соціалізація та виховання як основа соціального впливу.

Теми доповідей:

1. Виникнення і розвиток наукових поглядів на сутність соціалізації людини: аналіз зарубіжної соціологічної думки.
2. Погляди вітчизняних соціологів на виникнення та розвиток соціалізації.

Література: [1;2;10;14;15]

Тема 8.

Сучасні моделі соціалізації.

Теми доповідей:

1. Соціалізація особистості як процес інтеграції індивіда у суспільство.
2. Основні моделі соціалізації.
3. Вплив природного та соціального середовища на соціалізацію особистості.
4. Агенти та інститути соціалізації (школа, сім'я, групи одноліток, засоби масової інформації).

Теми рефератів:

1. Модель особистого контролю.
2. Модель „міжособистісного спілкування” (Ч.Кулі, Дж. Мід).
3. Когнітивна модель соціалізації (Ж.Піаже, Л.Кольберг, А.Маслоу).

4. Еволюційна модель соціалізації Е.Еріксона та її етапи.
5. Соціалізація дітей та дорослих: порівняльний аналіз.

Література: [1;2;10;14;15]

Тема 9.

Виховання як соціальний інститут.

Теми доповідей:

1. Визначення предмету соціології виховання.
2. Поняття виховання та його роль у житті суспільства.
3. Значення виховання для забезпечення цілісності суспільства і соціалізації особистості.
4. Цілеспрямований та нецілеспрямований виховний вплив на особистість.

Теми рефератів:

1. Основні особливості виховання.
2. Порівняння освітнього та виховного впливу на особистість.
3. Поняття авторитарного та гуманістичного виховання.
4. Основні принципи виховання: принцип зв'язку виховання з життям, принцип гуманності, принцип комплексного підходу, принцип послідовності, принцип конкретності.
5. Функції виховання: формуюча, світоглядна, компенсуюча, коректуюча, функція соціального контролю, практична функція.

Література: [1;2;10;14;15]

Тема 10.

Сімейне виховання.

Теми доповідей:

1. Сім'я як середовище первинної соціалізації людини.
2. Виховна функція сім'ї.
3. Соціальні та педагогічні проблеми сімейного виховання.

Теми рефератів:

1. Національне виховання у сім'ї в країнах Заходу та в Україні.
2. Роль сімейного спілкування у вихованні особистості.
3. Виховний потенціал сімейного дозвілля.
4. Основні види сімейного дозвілля.

Література: [1;2;10;14;15]

Тема 11.

Соціологічні дослідження у сфері освіти та виховання.

Теми доповідей:

1. Характеристика основних методів збору соціологічної інформації та можливість їх застосування при дослідженні проблем у сфері виховання.
2. Опитування та його види (анкетування, інтерв'ю, фокус-групові інтерв'ю, телефонне опитування, поштове, пресове та експертне опитування).
3. Аналіз документів та спостереження, їх види.
4. Соціометричне опитування як метод дослідження навчальних колективів.

Література: [6;13;16;17]

Методичні вказівки до написання рефератів з дисципліни «Соціологія виховання»

Обираючи тему реферату, студент на власний розсуд опрацьовує *одну* або *три* із запропонованих у переліку тем (з різних навчальних модулів). Варто обирати так, щоб вона викликала інтерес або була пов'язана з практичною діяльністю студента, а також сприяла максимальному застосуванню знань та набуттю практичного досвіду. Одна тема обирається в разі великого обсягу знайденого матеріалу, три теми – в разі невеликих обсягів матеріалів на кожен окрему тему.

При підготовці реферату студент повинен ознайомитись з навчальними посібниками, переліченими в списку літератури, а також самостійно зайнятися пошуком літератури з відповідного питання. Необхідно знайти глави чи розділи, які містять матеріал щодо конкретного питання та ретельно вивчити (прочитати, зрозуміти, законспектувати) його.

У рефераті потрібно концентровано викласти основний зміст відповідей на поставлені питання. По кожному питанню необхідно зробити стислий висновок. Відповіді на питання повинні бути досить повними, самостійними, відображати рівень загальної культури та спеціальних знань студентів.

Обсяг реферату - 15-20 сторінок друкованого тексту. На початку роботи потрібно вказати тему реферату, викласти зміст реферату, який відбиватиме структуру роботи (чіткий порядок побудови тексту, зв'язок між окремими

частинами). *Структура реферату* має бути такою: титульний лист (назва навчального закладу, інститут; кафедра, дисципліна, з якої виконується реферат; тема; прізвище, ім'я та по-батькові студента, який виконав реферат; прізвище, ім'я та по-батькові викладача, який має перевірити реферат; місто та рік виконання роботи); план роботи; вступ (де викладена актуальність та основні положення обраної теми, об'єкт та предмет аналізу); основна частина (основний зміст розглянутих питань); висновки; список використаної літератури (потрібно вказати навчальні посібники та додаткову літературу, що використані при написанні).

Особливу увагу слід приділити *оформленню* реферату. Він повинен бути виконаний охайно, ретельно. Кожне питання, має підпитання, закінчується коротеньким висновком. Кожен розділ роботи починається з нової сторінки. Всі сторінки мають бути пронумеровані (крім першої - титульної) у відповідності до плану роботи.

Методичні вказівки до виконання індивідуальних завдань

Виходячи з логіки навчального процесу з дисципліни «Соціологія виховання», для активізації самостійної роботи студентів та здійснення поточного контролю знань за темами 3-7 пропонується виконання індивідуальних завдань. Теми індивідуальних завдань дозволяють активізувати комунікативні аспекти навчального процесу, надають студенту можливість розкрити свій творчий потенціал.

Індивідуальні завдання можуть носити як теоретичний, так і практичний характер. Ці форми самостійної роботи студентів розглядаються, по-перше, як метод популяризації соціального знання, по-друге, як можливість побачити позицію студента та спосіб її реалізації, по-третє, як метод активізації навчальної свідомості, подолання стереотипів та пошук нових форм вивчення соціальної дійсності. Підґрунтям для цього виступає сама форма завдання, яка поєднує індивідуальну позицію автора (студента) з необхідністю наукового її обґрунтування. Крім інтелектуального напруження, яке сприяє активізації мислення студента, творче завдання дозволяє найбільш повно розкритися студенту, тому що він бачить необхідність свого втручання в проблему, що досліджується.

Виконання індивідуальних завдань передбачає: вибір теми із переліку тем, запропонованих викладачем; відповідність викладеного матеріалу назві завдання; певний ступінь самостійності та творчості студента в осмисленості і викладенні теми завдання; логічність викладеного матеріалу.

Виконання індивідуальних та творчих завдань формує у студента:

- навички формулювання і аргументування власної точки зору;
- вміння аналізувати складні суспільні проблеми;
- вміння самостійно здобувати необхідну інформацію;
- навички критичного аналізу соціальної реальності та застосування набутих теоретичних знань для їх практичного вирішення.

Сутність індивідуальних завдань з дисципліни «Соціологія виховання» полягає в організації активного пошуку адекватних прийомів розв'язання проблемних соціальних ситуацій (ситуаційних завдань), запропонованих викладачем або самостійно сформульованих студентом. Алгоритм організації виконання індивідуальних завдань включає поетапне спрямування аналітичної діяльності студента на аналіз представленого матеріалу, постановку проблеми і завдань з підвищення якості емпіричних досліджень та контролю викладача за дослідницьким процесом, внаслідок чого визначається динаміка переростання у студентів навичок навчальної роботи у вміння наукового пізнання. З дисципліни передбачені наступні форми індивідуальних завдань:

- розв'язання ситуаційних завдань;
- виконання творчих завдань;
- індивідуальне науково-дослідне завдання.

Залежно від індивідуальних пізнавальних можливостей студентів викладач, по-перше, диференціює рівень складності індивідуальних завдань (чи буде матеріал вивчатися студентом самостійно або під керівництвом викладача, а саме якщо студент спроможний без зайвих зусиль та затрат часу глибоко дослідити проблему самостійно, викладач може виконувати лише консультаційну або контролюючу функцію, у протилежному випадку – викладач здійснює систематичне «супроводження» виконання індивідуального завдання); по-друге, визначити рівень співвідношення прояву студентами репродуктивних та продуктивних навичок та вмінь під час виконання індивідуального завдання; по-третє, використовувати, у разі необхідності, засоби стимулювання дослідницької активності студентів (результати роботи можуть бути використані для наукової публікації, виступу на конференції, практично реалізовані під час виробничої або дипломної практик тощо); по-четверте, використовуючи диференційний підхід визначити «контрольні точки», методи контролю та самоконтролю виконання студентами індивідуального завдання; по-п'яте, продумати альтернативні варіанти виконання студентом індивідуального завдання на випадок відхилення реального навчального процесу від запланованого.

В межах дисципліни «Соціологія виховання» студент має можливість обрати одну або дві теми (відповідно до змістових модулів). У *вступі* до роботи викладається обґрунтування обрання саме цієї теми індивідуальної роботи. У *висновках* викладаються підсумкові міркування з опрацьованого матеріалу.

Студент має можливість обрати форму презентування власного дослідження. Або в обсязі 10-12 сторінок електронного/друкованого тексту, або використовуючи інформаційні технології (програмне забезпечення MS PowerPoint).

Теми індивідуальних завдань

1. Визначте місце соціології виховання серед інших людинознавчих наук.
2. Зазначте специфіку об'єкта та предмета соціології виховання.
3. Наведіть аргументи на підтвердження або спростування твердження про соціальну детермінованість виховання.
4. Сформулюйте основні завдання соціології виховання як галузі соціологічної науки.
5. Проаналізуйте генезис і динаміку розвитку соціології виховання на різних історичних етапах.
6. Поясніть значення і взаємозв'язок основних категорій та понять соціології виховання.
7. Доведіть актуальність виокремлення соціології виховання як окремої дисципліни у системі соціологічних наук для осмислення сутності та особливостей сучасного виховання.
8. Дайте характеристику соціологічним методам щодо дослідження виховання.
9. Проаналізуйте основні наукові підходи щодо розуміння сутності виховання.
10. Визначте соціальні характеристики виховання.
11. Проаналізуйте соціальні фактори впливу на особистість.
12. Охарактеризуйте роль соціалізації і виховання у життєдіяльності особистості.
13. Зазначте, в чому полягає єдність біологічних, психічних і соціальних механізмів виховання особистості.
14. Доведіть, що виховання є відкритою системою.
15. Проаналізуйте основні нормативно-правові документи, які регламентують діяльності сфери освіти, та визначте завдання сучасного виховання.
16. Визначте зміст поняття "соціальне середовище".
17. Розкрийте соціальні механізми виховання та формування поведінки людини.
18. Доведіть, що самовиховання особистості є головним результатом виховання.
19. Охарактеризуйте особливості нових завдань сучасного виховання та їх соціальну зумовленість.
20. Визначте позитивний і негативний вплив телевізійної та відеопродукції на формування цінностей і стандартів сучасного життя.
21. Зазначте соціальні детермінанти сучасних концепцій виховання.
22. Охарактеризуйте основні наукові підходи до здійснення сучасного виховання.

23. Вкажіть основні ознаки системного підходу до побудови виховного процесу.
24. Розкрийте концептуальні засади функціонування школи повного року навчання.
25. Проаналізуйте погляди вітчизняних соціологів на виникнення та розвиток соціалізації
26. Визначте основні завдання моніторингу процесу виховання.
27. Охарактеризуйте особливості впливу соціокультурного простору школи на виховання особистості, зазначивши основні критерії оцінки цього впливу.
28. Розкрийте основну сутність діагностики у вихованні.
29. Охарактеризуйте соціально-педагогічні можливості проблемних виховних ситуацій як дієвого методу діагностики.
30. Розкрийте сутність основних етапів процесу перевиховання особистості.

ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Контроль успішності студента включає наступні види: поточний, модульний за окремий змістовий модуль, підсумковий модульний за всю навчальну дисципліну, семестровий (академічний):

- **поточний контроль** проводиться з метою перевірки засвоєння студентами основних положень лекційного матеріалу і матеріалу, опрацьованого ними під час самостійної роботи; передбачає оцінювання успішності студентів під час аудиторних (семінарських, індивідуальних) занять та виконання ними окремих індивідуальних, контрольних завдань (написання рефератів, тематичних або інформаційно-наукових повідомлень тощо). При поточному контролі оцінюється: рівень оволодіння навчальним матеріалом, набутих знань, навичок і вмінь, активність і сумлінність роботи студентів на семінарських заняттях, результати виконання ними індивідуальних завдань, якість і повнота підготовлених студентами рефератів або тематичних повідомлень.

Основними видами (засобами) поточного контролю є:

- ✓ експрес-опитування (або «фронтальне» опитування), яке здійснюється на початку кожного семінарського заняття протягом 5 – 7 хвилин. Студенти письмово відповідають на поставлене викладачем запитання, яке формулюється у вигляді суттєвої проблеми конкретного змістового модуля. Оцінка за експрес-опитування враховується при виставленні загальної оцінки роботи студента на семінарському занятті;

- ✓ опитування студентів з основних питань семінарського заняття;

✓ оцінювання підготовлених студентами на семінарське заняття рефератів, тематичних повідомлень тощо;

✓ перевірка у позанавчальний час або під час спланованих індивідуальних занять відпрацьованих студентом матеріалів за пропущені ним аудиторні заняття (лекцію чи семінарське заняття);

✓ перевірка відпрацьованих навчальних матеріалів студентами, які займаються за індивідуальним планом навчання;

• **модульний контроль за окремим змістовим модулем** - оцінювання в балах рівня опрацювання студентом теоретичного і практичного матеріалу в межах окремого змістового модуля навчальної дисципліни, успішності виконання ним фонду індивідуальних завдань.

При модульному контролі оцінюється в балах рівень теоретичної (знань) та практичної (навичок і вмінь) підготовки студента за всі змістові модулі, що складають окремий заліковий модуль.

Форма проведення модульного контролю – письмова (під час останнього семінарського заняття в межах конкретного залікового модуля).

• **підсумковий модульний контроль** - це накопичена студентом за всі змістові модулі та науково-дослідницьку роботу сума балів за бально-рейтинговою шкалою, яка переводиться в оцінку за національною шкалою.

Отримана студентом оцінка за національною шкалою може перескладатися з метою її підвищення за бажанням самого студента в період проведення тижня семестрового (академічного) контролю.

семестровий (академічний) контроль передбачає проведення заліку за дисципліну, під час якого студенту виставляється остаточна оцінка за навчальну дисципліну, яка визначається як середньозважена за результатами підсумкового модульного контролю та результату перескладання оцінки за навчальну дисципліну. Залік проводиться за класичною формою - усно, за переліком питань до підсумкового контролю.

З дисципліни передбачені такі критерії оцінки самостійної роботи студента:

- самостійне вивчення й поглиблене опрацювання певних змістових модулів дисципліни та окремих питань – до 5 балів;

- вивчення матеріалу лекцій за конспектами, підручниками і спеціальною літературою – до 3 балів;

- підготовка реферату – до 10 балів;

- виконання індивідуальних завдань – до 10 балів;

- розв'язання ситуаційних завдань – до 5 балів;

- підготовка доповідей на студентських наукових конференціях – до 20 балів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте об'єкт та предмет соціології виховання
2. Соціологічний погляд на проблему виховання.
3. Місце соціології виховання серед інших суспільних наук.
4. Роль виховання у житті суспільства.
5. Розкрийте генезу розвитку соціології виховання.
6. Охарактеризуйте функції та методи соціології виховання.
7. Значення виховання для соціалізації особистості.
8. Авторитарне та гуманістичне виховання: порівняльний аналіз.
9. Принципи виховання.
10. Охарактеризуйте соціальний феномен виховання.
11. Визначте соціальні характеристики виховання.
12. Охарактеризуйте виховання як соціально-педагогічний процес.
13. Охарактеризуйте сучасні концепції виховання.
14. Охарактеризуйте соціальну поведінку особистості та визначте фактори її формування.
15. Поняття соціалізації.
16. Соціалізація та соціальна адаптація: аналіз понять.
17. Етапи соціалізації особистості.
18. Основні моделі соціалізації.
19. Розкрийте сутність соціальних взаємин у вихованні та опишіть їх класифікацію.
20. Охарактеризуйте системність умов виховання як основу його результативності.
21. Охарактеризуйте методи і прийоми виховання як основу соціально-педагогічної взаємодії.
22. Визначте етичні вимоги до вихователя щодо побудови соціальної взаємодії з вихованцем.
23. Охарактеризуйте прийоми індивідуальної взаємодії.
24. Вплив сім'ї на соціалізацію особистості.
25. Вплив системи освіти на соціалізацію особистості.
26. Вплив природного середовища на соціалізацію особистості.
27. Основні методи збору соціологічної інформації.
28. Можливість використання соціологічних методів при дослідженні проблем виховання.
29. Соціалізація особистості як процес інтеграції індивіда у суспільство.
30. Виникнення і розвиток наукових поглядів на сутність соціалізації людини: аналіз зарубіжної соціологічної думки.
31. Погляди вітчизняних соціологів на виникнення та розвиток соціалізації.
32. Основні моделі соціалізації.
33. Модель особистого контролю.
34. Модель „міжособистісного спілкування” (Ч.Кулі, Дж. Мід).
35. Когнітивна модель соціалізації (Ж.Піаже, Л.Кольберг, А.Маслоу).
36. Еволюційна модель соціалізації Е.Еріксона та її етапи.

37. Соціалізація дітей та дорослих: порівняльний аналіз.
38. Вплив природного та соціального середовища на соціалізацію особистості.
39. Агенти та інститути соціалізації (школа, сім'я, групи одноліток, засоби масової інформації).
40. Значення виховання для забезпечення цілісності суспільства і соціалізації особистості.
41. Цілеспрямований та нецілеспрямований виховний вплив на особистість.
42. Основні особливості виховання.
43. Поняття авторитарного та гуманістичного виховання.
44. Основні принципи виховання: принцип зв'язку виховання з життям, принцип гуманності, принцип комплексного підходу, принцип послідовності, принцип конкретності.
45. Функції виховання: формуюча, світоглядна, компенсуюча, коректуюча, функція соціального контролю, практична функція.
46. Соціальний феномен виховання.
47. Сім'я як середовище первинної соціалізації людини.
48. Виховна функція сім'ї.
49. Соціальні та педагогічні проблеми сімейного виховання.
50. Національне виховання у сім'ї в країнах Заходу та в Україні.
51. Роль сімейного спілкування у вихованні особистості.
52. Виховний потенціал сімейного дозвілля.
53. Соціальна поведінка особистості та фактори її формування.
54. Сутність соціальних взаємин у вихованні та їх класифікація.
55. Системність умов виховання як основа його результативності.
56. Характеристика основних методів збору соціологічної інформації та можливість їх застосування при дослідженні проблем у сфері виховання.
57. Потенціал соціологічних методів збору та аналізу інформації щодо дослідження виховання як соціального інституту.
58. Сучасні соціологічні дослідження виховання як соціального процесу в Україні.
59. Опитування та його види (анкетування, інтерв'ю, фокус-групові інтерв'ю, телефонне опитування, поштове, пресове та експертне опитування)
60. Соціометричне опитування як метод дослідження навчальних колективів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Аза Л.А. Воспитание как философско-социологическая проблема. - К. Наукова думка, 2003.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х книгах. – К.: Либідь, 2003.

3. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: Педагогічні нариси. – Львів, 2006.
4. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003.
5. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / РАН. М., Совершенство, 2008.
6. Головатий М.Ф. Навчи себе сам. - К., МАУП, 2002.
7. Грیشнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. - К.:Знання, 2001.
8. Добренков В.И., Кравченко А.И. Фундаментальная социология. В 15 т. Т.8: Социализация и образование. - М., 2005.
9. Зайцева І.В. Мотивація учіння студентів. - Ірпінь, 2000.
- 10.Ильчиков М.З., Смирнов Б.А. Социология воспитания. - М., 2006.
- 11.Клімова Г.П. Освіта і цивілізація. - Х.: Право, 2006.

Додаткова

- 12.Корсак К.В. Вища освіта і Болонський процес: навчальний посібник. - К. МАУП, 2007.
- 13.Кухтевич Т.Н. Социология воспитания: Учебное пособие. - М., 2009.
- 14.Лукашевич Н.П. Социология воспитания: Краткий курс лекций. - К.: МАУП, 1996.
- 15.Лукашевич Н.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч. метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998.
- 16.Харчев А.Г. Социология воспитания. – М.: Изд-во МГУ, 2000.
- 17.Хоружа Л.Л. Соціологія виховання: навч.-метод.посіб. / Л.Л.Хоружа. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010.
- 18.Чернуха Н.М. Інтеграція виховних впливів суспільства в сучасному освітньому середовищі. Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2006.
- 19.Щербань П.М. Національне виховання в сім'ї. - К., 2000.